

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд „Съвременна социална мобилност – аспекти на процеса на деурбанизация в България“, разработен от Георги Бойков, редовен докторант в катедра „Социология“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“

Рецензент: доц. д-р Йордан Калчев, член (председател) на научно жури в конкурс за получаване на научно звание „доктор“, обявен в ЮЗУ „Неофит Рилски“, шифър 05.11.01

През последните две десетилетия все повече публично и сред професионалните среди се дискутират условията и цената, от една страна и от друга, проблемите и последиците, които се пораждат от свръхускореното обществено развитие. Установи се съвременен свят на сложно вплетени проблеми, със задълбочаваща острота, без ясни концепции и персоективи за развитие. Кризата на съвременния социално-икономически модел на обществото поставя една важна дилема – от „общество на изобилието“ към „общество на съхранението“. Тази дилема всъщност е и отправната позиция при разработването на представения дисертационен труд. В него с много емпиричен материал и специализирани литературни дискусии са очертани важни проблеми в енергийния, природно-ресурсен и демографски баланс на съвременния свят. На този фон се проектира един нов по своята същност елемент в демографското и икономическо поведение на населението. Нов не като факт, а от условията, причините и мотивите, които пораждат процеса на съвременната деурбанизация. Тези световни проблеми не са отминали и нашата страна и затова дисертантът търси тези отражения в нашата страна. Направените разсъждения са в полза на доказване актуалността на изследваната тема, но същевременно и една констатация за глобалността и сложността на изследвания проблем.

Сполучливостта на избраната тема може да се свързва и с образователната подготовка и изследователски интереси на дисертанта. Георги Бойков завършва средното образование през 1996 г. в английска езикова гимназия. Освен владеене на английски език в биографичната справка е посочил, че добре владее немски и руски езици, а италиански – задоволително. Посочвам тези подробности като важна предпоставка за разнообразието на използваната литература при разработването на дисертацията.

Висшето си образование Бойков завършва през 2001 г. в ЮЗУ „Н. Рилски“ по специалност „икономика“ – бакалавърска степен. През следващата година придобива магистърска степен по социология от Университета Лунд в Швеция. От 2009 до 2012 г. е редовен докторант в катедра „Социология“ в ЮЗУ „Н. Рилски“. През този период работи и като хонорован асистент в катедрата.

През периода 2001 – 2005 г. Бойков работи в различни стопански предприятия, но във всички предмет на неговата дейност са маркетинговите проучвания, координиране на административните дейности и управление на персонала.

Участвал е с доклади на различни научни конференции и семинари у нас и в чужбина, свързани с темата на дисертационната работа.

Представеният за рецензиране труд е структуриран в Увод, четири глави, изводи и заключения и 1 приложение. С посочване на библиографичната справка и приложението общия обем на работата възлиза на 195 страници.

В **уводната част** на дисертацията накратко са направени расъждения относно важността и актуалността на изследвания проблем и се дава накратко отговор на поставения на стр. 5 въпрос: „Защо това е толкова важно?“ Въз основа на тях са дефинирани **основната цел и изследователските задачи** на дисертационния труд. Тази част е направена добре, но тук ще направя и първата си бележка. При по-прецизно свързване на целта и задачите се констатира, че последните по обхват надхвърлят поставената цел. Към целта би трябвало да се добави „изследване на същността на съвременните деурбанистични процеси“ и тогава да се продължи с „мотивите, които водят...“. Декларирам, обаче, че поставените задачи в дисертацията са изпълнени в достатъчна степен. В тази част са посочени тезата, обекта на изследване и използваните методи за събиране и анализ на данните. Заявени са и съществуващите обективни ограничения, които авторът отчита при своята работа по темата. Представени са и дефиниции на някои основни понятия, които се използват в дисертацията, които в последствие се разширяват и прецизират в изложението.

В първата част на работата се изследват обществените промени, които настъпват в развитието на човечеството, прехода от традиционно към

модерно и възможните размествания от „Общество на изобилието“ към „Общество на съхранението“. Последователно в исторически план, въз основа на различни литературни източници и авторитетна публицистика, Бойков проследява възникването и промяната на потребителския модел на съвременното общество. С много емпирични данни от различни източници той показва неговите консуматорски размери, но в същото време в паралел, той информира читателя за последиците от този съвременен обществен модел. Тези две линии в развитието на текста се прекъсват за да бъде отделено внимание и позиция на изключително важни пресечки за съвременното човечество и неговото бъдеще, а именно – енергията и основните източници за нея и промените в екосистемата на планетата. Този паралел е използван не за да се отрекат напълно социалните, икономическите, технологическите и т.н. постижения на човечеството, а за да се напомни отново за „случващото“ сега, за излишните елементи в постигането на високи стандарти на живот и цената, която трябва да се плати, от една страна и от друга да се направи внушението, че следва да се използват възможностите и на алтернативните източници – възобновяеми и хибридни източници. В противен случай според докторантът „загубата на тези основни ресурси, както и унищожаването на екосистемата също водят и до подкопаване на растежа, което няма как да не се отрази в разклащане устоите на настоящия социално-икономически модел“ (стр.74).

Избраните и поставените от дисертанта проблеми са изключително важни и кардинални за човечеството. Отговори на тях не могат да се дадат в един изследователски труд. Но те са събрани в една изследователска дилема на Бойков, която той умело поставя. Какво да изберем между продължаващата ескалация на потреблението (неоконсумеризма) или разумното потребление, непрекъснат икономически растеж (колко? и докога?) или устойчиво развитие.

Дискутираните проблеми се отнасят и за България. Въз основа на някои анализи за развитието на енергетиката, повече в публицистичен стил, е представена енергийната ситуация у нас в момента и нейните перспективи за развитие. По отношение на този параграф също може да има претенции към автора. Тук липсва дълбочината и паралелността в анализа, какъвто той е в предходните параграфи.

Разрешаването на кризисните проблеми по веригата „ресурси-производство-потребление“ авторът търси в две направления, а именно промяната във функциониране на икономически системи и промяна в човешкото поведение и стил на живот. Последното е акцентът на разсъжденията в следващата глава (ГлаваII).

Въз основа на добра работа с подбрана литература Г. Бойков в исторически и същностен план ни въвежда във възникването и еволюцията на т.нар. „потребителско общество“ за да се достигне до нова консуматорска култура в обществото - „неоконsumerизма“. Логическите расъждения на докторанта добре са свързани с концепциите на различни известни автори като Зигмунт Бауман, Жил Липовецки, Джон Гълбрайт и др., които правят текста подреден и привлекателен за четене, но което е по-важно – разкрива се същността на един преход в развитието на обществото и зараждането на нови форми на производствено и потребителско поведение, форми, които са от глобален характер и не могат да получат еднозначно положителни оценки и решение. Не мога да преценя доколко това се осъзнава в развитите общества, но мога да кажа, че тези проблеми у нас не са поставяни и не са изследвани в икономически и социален план. И тук следва да отбележим изследователския принос на докторанта, както по отношение на съзнаването и формулирането на проблема, но така също и за задълбоченото вникване в същността на анализиранияте проблеми и процеси.

На фона на разглежданите световни обществени тенденции, Бойков, който досега твърде анонимно присъства в расъжденията, избира и с пристрастие противопоставя доброволното опростяване на човешките потребности като изход за излизане от този модел на потребление и постигане на по-балансиран начин на живот. В същност става въпрос за т.нар. „Социално понижаване“ (дауншифтинг). В отделен параграф са дадени пояснения на това понятие, разгледани са някои основни принципи, формулирани по информация от чуждестранни изследвания, номинално е представен профила на „понижителите“.

Изследването на моделите на потреблението и понижаването и движенията като Забавяне ритъма на живот е необходимост, тъй като много от техните проявления са свързани със социалната и териториална мобилност на населението и в частност с процеса на деурбанизация.

След като разглежда различни авторски концепции за съвременните миграционни процеси и представя обобщени статистически данни и данни от социологически изследвания докторантът очертава размерите на деурбанизацията в страната през последните десетилетия (Глава III). Тази част е последвана от нова авторска трактовка на деурбанизацията. Тя се основава на различни тези, които са обобщени в логическа свързаност. В нея е налице авторската позиция, която не е тип констатация, а обвързваща в единен процес от „преосмисляне на значимостта на градските пространства“ до фактическата миграция на хората в извънградските зони, т.е. дефиницията включва елементи на поведение и реализация. Това схващане за деурбанизацията води до заключението, че възникват нови общности, а не само преместване на хората в пространството. Членовете на тези социални общности са определени като „руралисти“. Характерно за тях е не само напускането на градовете, но и промяна в начина на живот, а това, което Бойков силно подчертава, ги отличава от една по-обща група (понижителите), която не напуска градовете, но възприема дауншифтинга и от групата на тези, които напускат градовете, но поради други причини. В движението на руралистите той отбелязва: „посоката на мигриране на руралистите може да се определи по друг начин. Отправната точка е напускането на градовете (т.е. самите градове), междинната точка представлява процесът на преместване от едното на другото място, а крайната точка е промяната на местоживеенето и начина на живот....“. Трактовката на този процес и на поведението на свързаните с него категории население безспорно са налични теоретико-методологични постижения в работата.

Въз основа на собствени (макар и ограничени по количествена представителност) изследвания дисертантът представя пет основни аспекта на деурбанизацията на населението у нас. В това представяне той отделя внимание само на поведенческите аспекти (елементи) в деурбанизацията и въз основа на тях той оформя профила на руралистите. Работата с наличната информация е добра, обобщенията също. По убедително за протичането на тези процеси в нашата страна щеше да бъде, ако бяха приведени статистически данни за миграцията на хората извън градовете. Съзнавам, че не всички от тях могат да бъдат определени като руралисти, но те са част от този поток и имат общи характеристики.

В последната част на работата и заключението авторът се опитва да свърже разглежданите процеси с някои схващания за съвременната социална мобилност. Представят се размишления за възкресяване на някои идеи на „аграризма“, чиято „зеделска идеология не може да бъде върната в класическия ѝ вид, тъй като за последния век са се променили множество фактори, но тя може да бъде адаптирана към тези изменения успешно и да послужи за основа на едни бъдещи социално-икономически отношения под формата на нео-аграризъм“ и „преминаването към ресурси (земята, възобновяеми природни източници) и отношение, по близки до тези характерни за традиционните общества, изглежда силно вероятно“. И това като, че ли е „веруюто“ на автора, най-силно изразява неговата позиция по целия изследван процес. На този етап е трудно да се приведат аргументи за или против такава позиция, трудно е да се прогнозира. Още повече, че и при автора няма задълбочена аргументация. Това прави тази част по работата по-слаба, не поддържащата добрата линия на изложението в предходните части.

При представяне на дисертационната работа бяха направени конкретни забележки към отделните части на разработката. В заключение ще направя и някои бележки, които имат по общ характер:

- в уводната част, която е много добре структурирана, липсва акцента върху формулирането на предмета на изследването. Всъщност той имплицитно присъства в уводната част наред с цел, задачи, обект, теза и т.н. бележката е формална, тя има предимно препоръчителен характер към дисертанта за бъдещата му изследователска работа;

- принципно съм съгласен с направените ограничения за развитие на темата, но според мен докторантът е трябвало да прояви по-голяма настоятелност в търсенето на данни (статистически и социологически) за да представи по-убедително случващото се в нашата страна. Действително данни тематично събирани за такъв „поглед“ към изследваните процеси пряко няма, но тук именно се проявяват аналитичните умения за използване на наличната информация. В тази част работата е олекотена и ограничено кореспондира с някои елементи от заглавието.

- бих посъветвал дисертанта да не се предоверява и задоволява по отношение на използваните от него методи в проучванията си. Тези техники имат своето място, не може да се отрече, но Г. Бойков има изследователски

ных и потенциал за използването на много по-задълбочени подходи и методи за събиране и обработка на информация в социалните и икономически изследвания. И друго. Следва в бъдеще да обръща по-голямо внимание на подготовката, организацията и провеждането на своите проучвания. А аз се надявам, че той няма да изостави тази изследователска тема.

- най-сериозни претенции като рецензент имам към Глава IV. Не само по отношение на сравнително краткото изложение, но и поради недобрата структура и откъснатостта на тази част от останалите. Тя не поддържа, а би трябвало и да повиши още повече високо поставената линия на изследователска работа в дисертационния труд. Има заявени позиции в нея, но както вече беше посочено отсъства задълбочената аргументация.

Към работата могат да се отправят още бележки. Те могат да бъдат по-общи и по-конкретни, не те в голяма степен ще бъдат интуитивни. Няма доказан теоретичен и емпиричен опит от изследвания в тази насока у нас.

При четене на дисертационния труд се установява, че авторът е показал добри **изследователски умения**, както в разглеждането на теоретичните основи на изследваните явления, така и възможности да анализира и обобщава наличната информация за социално-икономическите процеси и разглежданите проблеми в глобален и национален мащаб. В резултат на това, в по-обобщен вид, като **постижения** в работата могат да се определят:

- осъзнаването и поставянето в дневния ред на изследователската работа на този глобален проблем. В този смисъл на разработката може да се придаде методологичен и практико-приложен характер;
- добре е очертана в теоретично и методологично отношение рамката на изследователската дейност, която е осигурила успешното изпълнение на поставените изследователски задачи;
- правилно формулираните идеи от фундаментални публикации и разработки в развитието на съвременното общество с някои възможни перспективи за изход от настъпилите проблеми очертават предизвикателства и насоки за бъдещи изследвания и търсене на решения;
- тази разработка показва и личните потенциални възможности на дисертанта за изследване на сложни и с глобален характер социални

и икономически процеси, които изискват широка професионална подготовка.

Посочените постижения и други постигнати резултати са конкретизирани в направената самооценка за приносите на дисертационната работа. Изброените приноси са действително постигнати от автора и намират своето потвърждения в труда. С изнесените доклади на различни форуми и публикации в специализирани издания голяма част от дисертацията е била обект на публично обсъждане. И тук отново искам да направя една бележка. Формулираният принос (1) е много общ и при това не пълен – „В настоящия дисертационен труд е развита оригинална концепция, фокусирана върху макросоциалните процеси в ретроспективна и перспективна проекция“. Следва въпросът „Концепция за какво?“. Отново подчертавам, че бележките ми целят не само преосмисляне на авторовите съждения, но те имат препоръчителен характер за бъдещата изследователска работа на Г. Бойков, а такава съм сигурен му предстои.

Авторефератът много добре представя концепцията на дисертационния труд, изследователската дейност и постигнатите основни резултати от тази дейност.

Като се имат предвид реализираните изследователски задачи и извлечените приноси моменти в обсъжданата дисертация, които са насочени към **обогащаване на концептуални знания** за изследвания проблем и **обогащаване на методологията за емпиричното му изследване** давам положителна оценка на дисертационния труд и предлагам на Научното жури и членовете на Факултетния съвет при Философския факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“ да присъдят образователна и научна степен „доктор“ на Георги Тодоров Бойков.

20.08.2012 г.

Рецензент:

Доц. д-р Йордан Калчев